

PATERKA WIL. 2390 – KOMUNIKAT

W zbiorach Muzeum Pałacu w Wilanowie znajduje się ciekawy zabytek sztuki złotniczej, uznawany dotychczas za wyrób pochodzący z przełomu XVII/XVIII lub za XIX-wieczną kopię.

Jest to niewielka paterka (wysokości 12, średnicy 18 cm) na jednej nóżce, wykonana ze srebra złoconego. Niewysoki, odlewany trzon ma nodus dekorowany trzema maskaronami wspartymi na niewielkich wolutach. Całość spoczywa na okrągłej lekko wypiętrzonyj stopie, zdobionej ornamentem okuciowym. Lustro naczynia jest bogato dekorowane naprzemiennymi pasami z motywami roślinnymi i figuralnymi. Dekoracje przedstawiają obrazy z życia Sylena, ściślej mówiąc bachanalia z jego udziałem. W części centralnej, w kole, ukazany jest młody, pijany Sylen, który siusiając, zsuwa się z beczki z winem. Podtrzymuje go dwóch grubych, nagich chłopców i satyr. W pierścieniu zewnętrznym przedstawiony jest stary Sylen, a za nim pochód rozbawionych chłopców i satyrów; grają na trąbach i rogach, dźwigają kosz z winogronami, na ośle jedzie grubasek wznoszący kielich. Korowód zamyka czterokolowy powóz zaprzężony w dwa psy (?), w którym zajmuje miejsce naga kobieta częściowo okryta cienką materią. Przedmiot zachwyca dokładnością i starannością wykonania postaci oraz precyzją wykończenia szczegółów.

W roku 1892, po bezpotomnej śmierci Aleksandry Augustowej Potockiej, Pałac w Wilanowie odziedziczył jej kuzyn Ksawery Branicki. W roku 1895 sprowadził on francuskiego rzeczoznawcę Georges'a Duchesne'a, któremu powierzył spisanie i ocenę odziedziczonych dzieł sztuki (malarstwo i rzemiosło). W II części katalogu, opisującej rzemiosło artystyczne, odnajdujemy wzmiankę na temat podobnego do opisanego powyżej przedmiotu; na s. 197 pod poz. 287 wymieniono: *Coupe avec pied à mascarons de tête d'homme-Satyre, en argent repoussé et doré, décoré d'une Ronde d'enfants: au milieu un médaillon représentant la jeunesse de Sylène. Travail du XVIII-eme Siècle!*. (Czara na stopie z maskaronami z głową mężczyzny – Satyra, srebro repusowane i złocone. Dekorowane dookoła dziećmi, w środku medalion przedstawiający młodość Sylena. Robota z XVIII wieku).

Na wilanowskie przedmioty skatalogowane przez G. Duchesne'a nie nanoszono wtedy żadnych oznaczeń systematyzujących przedmiot w zbiorze. Przeprowadzone do tej pory badania archiwalne nie wykazały również żadnego innego dokumentu, w którym podobny obiekt byłby wymieniony. Łącząc sporządzony przez Georges'a Duchesne'a opis z zabytkiem z kolekcji wilanowskiej natrafiamy niestety na pewne nieścisłości. Przechowywane w zbiorach naczynie oznaczone numerem

Wil. 2390, posiada odpowiadającą opisowi dekorację, natomiast nie ma spójności co do datowania obiektu i co gorsza, zastosowanych technik.

W celu identyfikacji przedmiotu podjęto szereg czynności, aby potwierdzić pochodzenie i datowanie zabytku. Ze względu na zalegające na powierzchniach naczynia, zwłaszcza na spodzie, wielowarstwowe zanieczyszczenia, utrudniające identyfikację, w maju 2007 roku obiekt poddany został kilkukrotnym kąpielom i czyszczeniu, a następnie dokładnym oględzinom dla rozpoznania zastosowanej techniki. Ustalono, iż przedmiot jest wyrobem srebrnym, wykonanym techniką odlewu, najprawdopodobniej złocony galwanicznie. Widniejące na brzegu kołnierza punce są również odlewane, natomiast grawerowana wokół dekoracja jest wykonana ręcznie sztychlem grawerskim. Stopa paterki jest odlewem. Wobec tego zachodzi tu pierwsza istotna rozbieżność z zachowanym opisem. Biorąc pod uwagę sposób wykonania zabytku i porównując go z technikami i możliwościami warsztatów złotniczych w XVIII wieku, należy stwierdzić, że tej klasy wyrób sporządzony według zasad obowiązującej w tym czasie sztuki złotniczej powinien być wykonany techniką repusu, złocony ogniowo, ręcznie grawerowany – i jako taki został opisany w katalogu Georges'a Duchesne'a. Tymczasem w kolekcji wilanowskiej dysponujemy odlewem. Według opinii Michała Gradowskiego, eksperta w dziedzinie sztuki złotniczej, zastosowanie techniki odlewniczej do wykonania pojedynczego przedmiotu jest mało prawdopodobne, możliwe natomiast w przypadku realizacji wieloelementowego zamówienia. Odlewy stosowano natomiast – zwykle kopiując przedmiot. Co do złocenia

zaś, pamiętać należy, że sposób galwanicznego nakładania powłok jest znany dopiero od 1840 roku, co pozwala datować wykonanie obiektu dopiero na drugą połowę XIX wieku. Wykonujący opis rzeczoznawca nie był w stanie rozpoznać tej różnicy. Znajomość technik stosowanych w rzemiośle artystycznym – w tej liczbie i w złotnictwie – była żenująco niska wśród ekspertów sztuki. Specjalizowali się oni w malarstwie, niekiedy i rzeźbie, natomiast wyroby „rzemiosła” były niejako poniżej ich godności. Dziś jeszcze odróżnienie powłok galwanicznych od cienkich powłok nakładanych starymi technikami nastęrcza poważne trudności historykom sztuki, wymaga bowiem znakomitej znajomości tych technik. Ustalenia powyższe poddają w wątpliwość czy przechowywany w dzisiejszych zbiorach przedmiot jest rzeczywiście tym, którego należałoby się spodziewać na podstawie opisu sporządzonego w 1896 roku.

Analiza cech stylistycznych rodzi kolejne wątpliwości, zwłaszcza, co do zgodności datowania przedmiotu obecnie i w porównaniu z zapisem Duchesne'a – *robota XVIII wieku*. Ten typ wyrobów jest charakterystyczny dla złotnictwa środkowoeuropejskiego końca XVI do połowy XVII wieku. Grawerowany ornament na brzegu lustra nosi cechy stylistyczne charakterystyczne dla złotnictwa Norymbergii XVI wieku.

Prace nad rozpoznaniem pochodzenia i ustaleniem autorstwa przechowywanego w Wilanowie obiektu trwają, zwłaszcza że znaki złotnicze, widniejące na brzegu paterki, nie pozwalają na jednoznaczną identyfikację i wymagają dalszych poszukiwań i badań. Dotychczasowe ustalenia wskazują, że jeden ze znaków (miejski) jest zbliżony do znaku miasta

Genua z XVII wieku. Natomiast znak złotnika widniejący obok niego, zgodnie z obecnym stanem wiedzy, nie może jednoznacznie być przypisany określonemu złotnikowi. Jest najbardziej zbliżony ze znakiem złotnika - Leonarda Vorch(h)amera - z Norymbergii, działającego w pierwszej połowie XVII wieku. Najprawdopodobniej obydwie te znaki zostały odlane, a nie wybite, jak to miało miejsce podczas cechowania przedmiotów po ich wykonaniu, co dodatkowo skłania do przypuszczenia, że przedmiot ten został skopiowany w późniejszym czasie. W chwili obecnej poszukiwany jest dodatkowy materiał porównawczy oraz przeprowadzane konieczne badania.

W celu ustalenia historii obiektu w czasie II wojny światowej, odniesiono się do widniejących na spodzie naczynia znaków. Według zachowanych informacji paterka pod dzisiejszym numerem Wil. 2390,

została wywieziona przez Niemców w roku 1940 z Pałacu Wilanowskiego¹. Podczas rekwizycji na spodzie stopy naniesiono czerwoną farbą nr 142². Obok, na spodzie podstawy, widnieją dwa kolejne numery, namalowane białą farbą 1319 oraz 1989 Rew. a odnoszą się one do czasów rewindykacji obiektu po wojnie, jednakże brak jest dokumentów, pozwalających precyzyjnie ustalić, kiedy powróciła ona do Wilanowa.

Pozostaje pytanie czy wywieziony z Wilanowa w roku 1940 przedmiot jest tym samym obiektem, który opisał w katalogu Georges Duchesne, czy wywieziono już tylko kopię, którą wcześniej posiadano lub podmieniono w zbiorach. Kolejne pytanie, które się w tej sytuacji nasuwa to - czy i kto oraz kiedy i w jakim celu skopiował ten piękny obiekt? Pytania pozostają na razie bez odpowiedzi, ale prowadzone badania przybliżą nas zapewne do rozwiązania tej zagadki.

1. G. Duchesne, *Catalogues des tableaux, objets d'art et d'ameublement qui se trouvent au Palais de Wilanow, près de Varsovie, appartenant à Monsieur le Comte Xavier Branicki*, Paris 1895, s. 174.
2. Zespół Rząd GG, sygn. 405, *Wykaz przedmiotów zarekwizowanych z zamku w Wilanowie pod Warszawą*, s. 4, poz. 142 - płaska czarka złocona z ornamentem, stopka z brązu, u podstawy czarki Putta.
3. Teka podpisana: *Okupacja. Dokumenty depozytowe 1939-1945 (prawdopodobnie z roku 1940)* - dokument dostępny w Dziale Inwentarzy MNW - s. 11 poz. 105 - nr listy 142. Paterka ze srebra złoconego, kuta i ryta, wym. 13 x 18 W19.

1. Paterka - widok ogólny, nr inw. Wil. 2390 , fot. Z. Reszka

2. Paterka - lustro, fot. Z. Reszka

3. Detal lustra paterki, fot. Z. Reszka

4. Paterka, lustro, fot. Z. Reszka